

SOSIAALISET OIKEUDET HYVINVOINTIVALTION KEHITYKSEN SUUNNANNÄYTTÄJINÄ – T. H. MARSHALLIN KÄSITYS LIBERALISMISTA¹

Tuomo Kokkonen: *YTT, Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
tuomo.kokkonen@chydenius.fi*

Janus vol. 25 (1) 2017, 68–74

Käsitys sosiaalisista oikeuksista on määrittänyt hyvinvointivaltioiden kehitystä. Olen tarkastellut väitöskirjassani (Kokkonen 2016) tämän prosessin käsitteellistä perustaa brittiläisen, vuonna 1981 kuolleen sosiologin T. H. Marshallin (1963; 1964; 1975 [1965]; 1981; 1992 [1949]) sosiaalisia oikeuksia korostavan kansalaisuuskäsityksen kannalta. Tutkimukseni on luonteeltaan käsittehistoriallinen, mutta se poikkeaa tyyppillisestä käsittehistoriasta siinä, ettei kiinnostuksen kohteena ole ainoastaan tutkittavien käsitteiden alkuperä tai alkuperäinen merkitys. Reinhart Koselleckia (1979; 2004) seuraten tulkitsen sosiaaliset oikeudet – tai yleisemmin sosiaalisen kansalaisuuden – poliittiseksi käsitteeksi, jonka juuret ovat kunkin ajan 'kokemustilassa'. Koselleckin ajattelussa kokemustila on keskeinen käsite yhteiskunnallisen muutoksen ymmärtämisessä, koska hän ajattelee sen muodostavan perustan, josta käsin tulevaisuuteen suuntautuvat yhteiskunnallisen kehityksen 'odotushorisontit' voivat muotoutua (Koselleck 2004, 255–263). Sosiaalista kansalaisuutta koskevassa keskustelussa on siis kysymys yhteiskunnan kulloisestakin nykytilanteesta ja aivan erityisesti vähäosaisten ihmisten elämäntilanteesta, mutta myös siitä, mihin suuntaan yhteiskunnan halutaan kehittyvän tulevaisuudessa.

Esittelen seuraavassa Marshallin sosiaalisia oikeuksia korostavaa ajattelua ja arvioin sen rajoja sekä joustavuutta suhteessa sosiaalityön ja yhteiskuntakehityksen näköaloihin. Kuten väitöskirjani metodivalinnalla oletan, Marshallin ajattelu on paljon muutakin kuin toisen maailmansodan jälkeisen hyvinvointivaltioiden kultakauden sosiaalisen eetoksen tiivistymä. Marshallin henkilöhistoria kiinnittää hänet maailmansotien välisen ajan sosiaaliliberaaliin liikehdintään Britanniassa. Tämän kautta hänellä oli yhteys totalitarismin vastustamiseen ja historiallisen kehityksen avoimuuden puolustamiseen, kuten myös kristillissosialismiin (esim. Temple 1976 [1941]; Briggs 1984). Toisaalta kiinnostus Marshallia kohtaan on lisääntynyt viime vuosikymmeninä liberaalia kansalaisuutta koskevan keskustelun aktivoitumisen myötä. Siinä Marshall koetaan kosmopoliittisuuteen, monikulttuurisuuteen ja ihmisoikeuksiin suuntautuneen kansalaisuuden kehitysnäkymän innoittajaksi (esim. Kymlicka & Norman 1994; Turner 2001; Isin & Turner 2007). Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan alueella kiinnostavimmat yhteydet Marshalliin liittyvät keskusteluun aktiivisesta kansalaisuudesta ja osallisuudesta (esim. Johansson & Hvinden 2007; Evers & Guillemard 2013).

Marshallin parhaiten tunnettu julkaisu on *Citizenship and Social Class* -luento vuodelta 1949 (Marshall 1992 [1949]). Tässä klassikkoluennossa Marshall arvioi Britanniassa välittömästi toisen maailmansodan jälkeen toteutettuja ns. Beveridge -suunnitelman mukaisia sosiaalipoliittisia reformeja toisen maailmansodan päättymisen synnyttämän optimismin siivittämänä. *Citizenship* -luennon retorinen huipentuma oli luonnehdinta 1900-luvusta sosiaalisten oikeuksien vuosisatana (emt., 17). Marshallin mukaan 1900-luvun ensimmäisen puolikkaan aikana koettu sosiaalipolitiikan kehitys sekä julkisen vallan roolin vahvistuminen täydensi liberalismiin jo aikaisemmin vakiintuneita markkinoiden vapautta korostaneita yksilöllisiä vapausoikeuksia sekä demokratian merkitystä alleviivanneita poliittisia oikeuksia (emt., 8–17). Sosiaaliset oikeudet olivat osa liberalismin yleistä liikettä kohti vapautta ja tasa-arvoa, mutta myös korjausliike varhaisemman liberalismin yksilökeskeisyyteen. Marshall oletti, että sosiaalisten oikeuksien vakiintuessa aikaisempina vuosisatoina äärimmäisiä muotoja saanut liberalismi kypsyi hahmoon, jossa se pyrki turvaamaan kaikkien yhteiskunnan jäsenten mahdollisuudet toteuttaa itseään. Sosiaalisten oikeuksien synnyn jälkeen markkinoilla tapahtuva tulonjako ei enää yksinomaan määrittänyt yksilön asemaa yhteiskunnassa. Tässä mielessä *Citizenship and Social Class* -luentoon sisältyi lupaus luokkayhteiskunnan vastakkaisuuksien ylitämisestä (emt., 7, 18, 19–20).

Citizenship -luennon lisäksi Marshallin toisen maailmansodan jälkeiseen tuotantoon kuuluu oppikirja sekä kymmeniä kirjoiksi koottuja luentoja sekä

artikkeleja (1963; 1964; 1975 [1965]; 1981). Viimeiset Marshallin julkaisemat tekstit käsittelevät Britannian yhteiskunnallista tilannetta pääministeri Margaret Thatcherin konservatiivihallituksen alkutaipaleella. Myöhemmässä tuotannossaan Marshall jatkoi brittiläisen hyvinvointivaltion kehityksen arviointia, mutta kiinnitti huomiota myös yhteiskuntatieteen asemaan tuon ajan nopeasti kehittyvässä yhteiskunnassa. Tärkeä Marshallin kansalaisuusajatteluun liittyvä teesini on, että hän epäilee itsestään selvinä pidettyjä yhteiskunnallisia kehityskulkuja (Kokkonen 2016, 48–49). *Citizenship and Social Class* -luennossa Marshallin (1992 [1949]) kyseenalaistava suhde ajan todellisuuden tulee esille luennon loppuosassa, jossa hän pohtii sosiaalisten oikeuksien kehittymisen rajoja. Marshall puolusti sosiaalisen kansalaisuuden perusideaa sekä sitä, että sosiaalisten oikeuksien laajentuminen on lisännyt kansalaisoikeuksien painoarvoa suhteessa kansalaisvelvollisuuksiin. Samalla hän kuitenkin suhtautui skeptisesti Britanniassa 1940-luvun lopulla vallinneen solidaarisuuden kestävyYTEEN. Marshall muun muassa ennakoii, että valtiollistumiseen tukeutunut julkinen valta on liian etäinen kansalaisiin nähden pystyäkseen pitkällä tähtäimellä toimimaan sosiaalisen kehityksen liikevoimana. Kestävämpää sosiaalisen kehityksen perustaa voidaan hänen mukaansa etsiä esimerkiksi paikallisuudesta tai työelämän rakenteista (emt., 44–49). Kenties tämä epäily valtion roolin vahvistumista kohtaan selittää sitä, että Marshall käyttää klassikkoluennossaan hyvinvointivaltion käsitettä varsin säästeliäästi. Laskujeni mukaan ”welfare state” esiintyy *Citizenship and Social Class* -luennossa vain kerran, ja silloinkin yhte-

ydessä, joka käsittelee yhteiskuntasuunnittelua.

Pohjoismaisesta näkökulmasta Marshallin (1992 [1949]) käsitys sosiaalisista oikeuksista on vaatimaton tai jopa niukka. Britanniassa toisen maailmansodan jälkeen valitun sosiaalipoliittisen linjan mukaisesti Marshall kannatti kaikille kansalaisille yhtäläisesti tarjottua perusturvaa sekä ilmaisia peruspalveluita. Tässä suhteessa häntä voidaan pitää sosiaalipoliittikan universalismin kannattajana. Sen sijaan vähemmän huomiota on kiinnitetty siihen, että Marshall korosti liberaalin kansalaisuuden elementtien keskinäistä erillisyyttä, ja aivan erityisesti sosiaalisten oikeuksien erillisyyttä suhteessa yksilöllisiin vapausoikeuksiin (emt., 27–34). Marshallin mielestä sosiaalisia oikeuksia ei saa sekoittaa markkinoilla tehtyihin sopimuksiin. Hän luokitteli esimerkiksi työnantajien ja työntekijöiden keskinäisissä neuvotteluissa sopimat etuudet yksilöllisten vapausoikeuksien piirissä tapahtuneeksi sopimuksellisuudeksi tai ”teolliseksi kansalaisuudeksi” – seikka, jota suomalaisen hyvinvointivaltion historian ja nykymenonkin valossa saattaa olla vaikea ymmärtää. Suomessahan on toisen maailmansodan jälkeisenä aikana pidetty suorastaan toivottavana sitä, että sosiaalisia oikeuksia muotoillaan ”kolmikannassa” julkisen vallan sekä työntekijä- ja työnantajajärjestöjen kesken.

Huomionarvoista myös se, miten Gösta Esping-Andersen (1990) kritisoi Marshallia kuuluisassa *Three Worlds of Welfare Capitalism* -kirjassaan. Marshall oli vastahakoinen laajentamaan sosiaalisten oikeuksien käsitettä ansiosidonnaiseen turvaan. Tämä merkitsi Esping-Andersenin mukaan sitä, että Marshall jätti

yhteiskunnan vähäosaiset kunnialliseen köyhyyteen, jossa heille ei edes pyritty tuottamaan riippumattomuutta markkinoista (emt., 21–26). Esping-Andersenin kritiikki on jyrkkää, kun ajattelee, miten tiukasti Marshall puolusti ihmisarvon erottamista ihmisen markkina-arvosta. Toisaalta se on ymmärrettävissä kahden hyvin erityyppisen aikakauden ja hyvinvointivaltiokäsityksen väliseksi mitteloiksi. Esping-Andersen esitti käsityksensä Marshallista 1980-luvun lopulla, ruotsalaisen hyvinvointivaltion kehityksen huippuhetkellä, jolloin sosiaalipoliittikan keinoin tapahtuva kapitalismin kesyttäminen vaikutti ainakin hetkellisesti mahdolliselta. Marshall oli puolestaan anglosaksinen sosiaaliliberaali. Hän edusti periaatteellista kantaa, jonka mukaan sosiaalisten oikeuksien tarkoituksena ei ole kokonaan kesyttää markkinoita, sillä myös markkinat tuottavat tasa-arvoa: oikeus toteuttaa itseään ja edistää omaa etuaan markkinoilla ovat liberaalin yhteiskunnan perusta (Marshall 1992 [1949], 45–46).

Kapitalismin kesyttämisen ja lopputuloksen tasa-arvon tuottamisen sijaan Marshall vaati, että yhteiskunnassa vallitsevien eriarvoisuuksien on oltava oikeutettuja. Kohtuuttomat eriarvoisuudet edustavat hänen kielenkäytössään kansalaisuuden epäonnistumista. Marshallin mukaan liberalismien kokonaisuudessa sosiaalisten oikeuksien erityistehtävä on kitkeä yhteiskunnasta senkaltainen köyhyys, joka estää yksilöitä pyrkimästä eteenpäin omassa elämässään (emt., 44–47). Tässä suhteessa taloudellisten etuisuuksien lisäksi palvelut – esimerkiksi koulutus- tai terveyspalvelut, miksei myös sosiaalityö – ovat kansalaisuuden toteutumisen kannalta ratkaisevassa asemassa.

Marshallin (1992 [1949]) käsitystä sosiaalisesta kansalaisuudesta on kritisoitu myös siitä, että se ei ole ottanut huomioon sukupuolten välisen tasa-arvon problematiikkaa eikä vähemmistöjen epätasa-arvoista asemaa suhteessa valtakulttuuriin. Lisäksi Marshallin ajattelussa on sävyjä, jotka antavat tilaa tulkinnalle, jonka mukaan sosiaalisten oikeuksien synty on modernin yhteiskunnan muotoutumiseen liittyvä funktionaalinen välttämättömyys. Arvioitaessa Marshallin antia sosiaaliselle kansalaisuuskäsitykselle ja liberalismille on mielestäni kiinnitettävä huomio siihen, että 1940-luvun lopun Britanniasa elettiin kolonialismin sekä perinteisten mies- ja naisroolien aikaa. Lisäksi Marshallin aikanaan saamaan vastaanottoon vaikuttivat 1900-luvun jälkipuolen yhteiskuntatieteen radikaalit virtaukset, joiden valossa hänet oli helppo mieltää sosiologisen funktionalismin ja malestreamin edustajaksi.

Pohjimmiltaan Marshallin (1992 [1949]) *Citizenship and Social Class* -luento ei ole niinkään ”teoria sosiaalisesta kansalaisuudesta”, vaan sosiaaliliberalismin aikalaisdiagnoosia tai poliittista sosiologiaa (Hicks, Janoski & Schwartz 2004; Noro 2004). Samaa kirjoittamisen tyyliä Marshall hyödynsi myös suuressa osassa muuta toisen maailmansodan jälkeistä tuotantoaan. Marshallin panos sosiaalisten oikeuksien käsitteen vakiinnuttamisessa on merkittävä, mutta hänet voidaan ymmärtää myös tarkkaavaiseksi brittiläisen hyvinvointivaltion kehityksen seuraajaksi, ja jopa hyvinvointivaltion kehityksen kriitikoksi. Olen arvioinut, että viimeistään 1950–60 -lukujen taitteessa Marshallin ajattelussa tapahtui käänne kohti pessimistisempää käsitystä hyvin-

vointivaltion kehitysmahdollisuuksista (Kokkonen 2016, 52–54). Näin ajateltuna hyvinvointivaltion kultakausi Britanniassa supistuu lyhyeksi toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin sijoituneeksi periodiksi. Marshallin mukaan 1960-luvun alun jälkeen toisen maailmansodan jälkeiset elämäntavan ja kulttuurin kuin myös talouden ja hallinnon muutokset heikensivät brittiläisen hyvinvointivaltion asemaa (Marshall 1963, 267–288). Suhteutettaessa tapahtunutta kehitystä Marshallin käsityksiin sosiaalisista oikeuksista voidaan puhua sosiaalisen kansalaisuuskäsityksen eroosiosta, kuten Bryan S. Turner asian muotoilee. Turnerin (2001) mukaan Marshallin 1940-luvun lopulla julkaissut käsitteellinen kansalaisuudesta perustui tuon ajan nopealle talouskasvulle ja täystyöllisyydelle sekä sotaa edeltäneeltä ajalta peräisin oleville käsitteille perhe-elämästä, seksuaalisuudesta sekä kansallisvaltion yhtenäiskulttuurista.

Turner (2001) ei ole kriittisissä analyysissään yksin. Samantyyppisiä avauksia on ollut hyvinvointivaltiota koskevan keskustelun piirissä viime vuosikymmeninä paljonkin. Niistä kaikkein tunnetuimpana Anthony Giddensin (1991; 1994; 1998) ja Ulrich Beckin (2005; 2006) 1980-luvulla aloittama keskustelu myöhäismodernista riskiyhteiskunnasta. Näen Beckin ja Giddensin suurta huomiota saaneet avaukset pyrkimyksinä uudistaa sosiaalista kansalaisuutta. Oleellisin Marshallia Beckistä tai Giddensistä erottava seikka ei ole erimielisyys liberalismista, vaan kirjoittamisen konteksti. Giddens ansaitsee kuitenkin tässä yhteydessä erityistä huomiota, ovathan sekä Marshall että Giddens olleet näkyviä toimijoita London School of Economicsissa. Ei siis ole yllättä-

vää, että Marshall edustaa Giddensille eräänlaista ”hyvää vihollista”, jonka vanhentunut käsitys sosiaalisesta kansalaisuudesta on hänen erityisen huomionsa kohteena (esim. Giddens 1994, 60–61, 70–77). Toisaalta Marshallilla ja Giddensillä on paljon yhteistä. Kumpikin alleviivaavat demokratian ja markkinoiden roolia sosiaalisten oikeuksien rinnalla, välttämättöminä osina liberaalia yhteiskuntaa. Lisäksi heitä yhdistää toimijuuden korostaminen sekä sitoutuminen avoimeen, poliittisista päätöksistä riippuvaan käsitykseen historiasta.

Tällä hetkellä on nähtävissä, että Marshallin (1963; 1964; 1975 [1965]; 1981; 1992 [1949]) toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä kehittämä käsitys sosiaalisesta kansalaisuudesta on venynyt äärirajoilleen. Turnerin, Beckin ja Giddensin hahmoihin konkretisoituvat aikalaisanalyysit kertovat siitä, ettei sosiaalisen kehityksen jatkuminen ole hyvinvointivaltion hienosäädöstä riippuva kysymys, vaan se edellyttää sosiaalisen kansalaisuuden ja sosiaalisten oikeuksien käsitteellistä uudelleenarviointia.

Sosiaalisen kansalaisuuden käsitteellisen uudelleenarvioinnin kärki saattaisi kohdistua seuraavaan kolmeen problematiikkaan.

1. Marshall muistuttaa meitä siitä, että sosiaalisten oikeuksien ensisijainen tehtävä on ihmisarvon erottaminen markkina-arvosta siellä, missä tämä raja on kaikista haurain, siis köyhimpien ja huono-osaisimpien ihmisten elämässä. Olen usein pohtinut miten käsitys sosiaalisesta kansalaisuudesta sopii yhteen sen kanssa, että suomalaisesta

hyvinvointivaltiosta on tullut suhteellisen hyvin toimeentulevan enemmistön etujen ja elämänmuodon turvaaja. Miten sovitamme yhteen sen, että köyhyys lisääntyy ja syvenee, samalla kun enemmistö suomalaista mieltää hyvinvointivaltion puolustamisen osaksi tulonjakokamppailua?

2. Uudempi kansalaisuuskeskustelu vie sosiaalista kansalaisuutta suuntaan joka nostaa esille kysymyksen vähemmistöjen kohtelusta. Vastaavasti hyvinvointivaltiomme on yhä kiinni valtakulttuurin arvoissa, eikä uskontoon, sukupuoleen, sukupuoliseen suuntautumiseen, ikään tai ulkonäköön perustuva eriarvoisuuskaan ole kadonnut yhteiskunnastamme. Tämänkaltaisten eriarvoisuuksien hävittäminen ei ole pelkästään sosiaalisen kansalaisuuden kysymys vaan myös liberalismin perusteiden mukaista.

3. Kenties kaikkein haastavin sosiaalisen kansalaisuuden uudelleen ajattelun testi on kysymys kansalaisuuden rajoista. Kapitalismin kehityksen myötä olemme hyväksyneet niin tavaroiden kuin rahankin vapaan ja turvattun liikkuvuuden yli kansallisvaltioiden rajojen, eivätkä yrityksetkään – ainakaan yrityksistä suurimmat – rajaa toimintaansa kansallisvaltioihin. Ajatus siitä, että ihmiset saisivat vastaavan suojan ja vapauden, koetaan kuitenkin kovin vaikeaksi toteuttaa. Tässä suhteessa liberalismin kehitys on suorastaan mennyt taaksepäin viimevuosina. Kansalaisuuden saamisen ehdot ovat kiristyneet lähes kaikissa maissa, samoin oleskelu- ja työlupien edellytykset. Aina kansalaisuutta vailla oleville ihmiselle ei turvata edes inhimillisen olemisen perusteita, täy-

destä elämästä, itsensä toteuttamisesta ja sosiaalisista suhteista puhumattakaan.

Kokonaisuutena näen, että sosiaalisten oikeuksien on oltava välittömässä yhteydessä yhteiskunnan vähäosaisten ihmisten ”kokemushorisonttiin”. Niiden kautta avautuva ”tulevaisuushorisontti” (Koselleck 2004) ei kuitenkaan voi taistella työelämän tai kulttuurin muutoksen tai globalisaation kaltaisia kansalaisten yhteiskunnallisen muutoksen perusmääreitä vastaan. Marshallin ajatukset sosiaalisesta kansalaisuudesta antavat innoitusta pyrkimyksille onnistua tässä tasapainoilussa. Marshallin ajattelun perusteemaksi voidaan nimetä se, miten turvata kaikkien kansalaisten oikeus ihmisarvoiseen elämään yhteiskunnassa, jonka viimekätisenä perustana ei ole sosiaalisten oikeuksien kaikkivoipaisuus vaan demokratia ja kapitalismi.

VIITE

1 Puheenvuoro perustuu Jyväskylän yliopistossa 3.9.2016 tarkastetun sosiaalityön väitöskirjan lectio praecursoriaan.

KIRJALLISUUS

- Beck, Ulrich (2005) *Power in the Global Age. A New Global Political Economy*. Padstow: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2006) *The Cosmopolitan Vision*. Padstow: Polity Press.
- Briggs, Asa (1984) *Towards the Welfare State*. Teoksessa Paul Parker (toim.) *Founders of the Welfare State*. Lontoo: Heinemann.
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Evers, Adalbert & Guillemard, Anne-Marie (2013) Introduction: Marshall's concept of citizenship and contemporary welfare reconfiguration. Teoksessa Adalbert Evers & Anne-Marie Guillemard (toim.) *Social Policy and Citizenship. The Changing Landscape*. New York: Oxford University Press, 3–34.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Padstow: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1994) *Beyond Left and Right. The Future of radical Politics*. Padstow: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1998) *The Third Way – The Renewal of Social Democracy*. Padstow: Polity Press.
- Hicks, Alexander & Janoski, Thomas & Schwartz, Mildred (2004) *Political Sociology in the New Millennium*. Teoksessa Thomas Janoski, Robert Alford, Alexander Hicks & Mildred Schwartz (toim.) *The Handbook of Political Sociology*. New York: Cambridge University Press, 1–33.
- Isin, Engin & Turner, Bryan (2007) *Investigating Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies*. *Citizenship Studies* 11 (1), 5–17.
- Johansson, Hans & Hvinden, Bjorn (2007) *What do we mean by active citizenship?* Teoksessa Hans Johansson & Bjorn Hvinden (toim.) *Citizenship in Nordic welfare states. Dynamics of Choice, Duties and Participation in a Changing Europe*. Abingdon: Routledge, 32–49.
- Kokkonen, Tuomo (2016) *Sosiaalinen kansalaisuus kehittyvässä yhteiskunnassa*. T. H. Marshallin sosiaalisia oikeuksia korostava kansalaisuuskäsitys hyvinvointivaltiota koskevan keskustelun innoittajana. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 557. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koselleck, Reinhart (1979) *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart (2004) *Futures of the Past. On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press.
- Kymlicka, Will & Norman, Wayne (1994) *Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory*. *Ethics* 104 (1), 352–381.

-
- Marshall, Tom (1953) Conference of the British Sociological Association, 1953. Impressions of the Conference. *British Journal of Sociology* 4 (3), 201–209.
- Marshall, Tom (1963) *Sociology at the Crossroads*. Lontoo: Heineman.
- Marshall, Tom (1981) *The right to Welfare and Other Essays*. Lontoo: Heineman.
- Marshall, Tom (1992 [1949]) *Citizenship and Social Class*. Ipswich: Pluto Press.
- Noro, Arto (2004) Aikalaisdiagnoosi: sosiologisen teorian kolmas lajityyppi? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *sosiologisia nykykeskusteluja*. Tampere, Gaudeamus, 19–39.
- Temple, William (1976) *Christianity and Social Order*. Southampton: The Camelot Press.
- Turner, Bryan (2001) The Erosion of Citizenship. *British Journal of Sociology* 52 (2), 189–209.